XOTIRA VA TAFAKKUR JARAYONLARI

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabalari
Komiljonova Dono Mansurbek qizi Farhodova Umida Ravshan qizi
Haytboyeva Odinaxon Po'latboy qizi Boltaboyeva Zilola Botir qizi
Shapoatova Mohigul To'ychi qizi Mingboyeva Farangiz O'ral qizi

Ilmiy rahbar:Chirchiq davlat pedagogika universiteti Pedagogika fakulteti psixologiya kafedrasi katta o'qituvchisi **Mirzaraximova Gulnora Ikromovna**

Anotatsiya. Ushbu maqolada xotira va tafakkur jarayonlarining psixologik xususiyatlari, ularning o'zaro bog'liqligi hamda inson bilish faoliyatidagi ahamiyati yoritilgan. Xotiraning turlari — ko'rgazmali-obrazli, so'z-mantiqiy, emotsional va fenomenal xotira misollar bilan tushuntirilgan. Shuningdek, xotiraning samaradorligi, eslab qolish jarayonlariga ta'sir etuvchi omillar va xotiraning asosiy qonuniyatlari ilmiy manbalar asosida tahlil qilingan. Tafakkur jarayonining mazmuni, uning xotira bilan uzviy aloqasi hamda bilish jarayonlaridagi roli ochib berilgan. Maqola xotira va tafakkur jarayonlarining inson rivoji va faoliyatidagi o'rnini chuqur anglashga qaratilgan.

Kalit so'zlar: xotira, tafakkur, bilish jarayonlari, emotsional xotira, so'z-mantiqiy xotira, fenomenal xotira, eslab qolish, esda saqlash, unutish, psixologiya.

Аннотация. В данной статье рассматриваются психологические особенности процессов памяти и мышления, их взаимосвязь и значение в познавательной деятельности человека. Типы памяти — наглядно-образная, словесно-логическая, эмоциональная и феноменальная — объясняются на основе примеров. Также анализируются эффективность памяти, факторы, влияющие на процесс запоминания, и основные закономерности памяти на основе научных источников. Раскрывается содержание процесса мышления, его тесная связь с памятью и роль в познавательных процессах. Статья направлена на глубокое понимание роли процессов памяти и мышления в развитии человека и его познавательной деятельности.

Ключевые слова: память, мышление, познавательные процессы, эмоциональная память, словесно-логическая память, феноменальная память, запоминание, сохранение, забывание, психология.

Annotation. This article discusses the psychological characteristics of memory and thinking processes, their interrelation, and their importance in human cognitive activity. The types of memory — visual-imaginative, verbal-logical, emotional, and phenomenal memory — are explained with examples. Additionally, the efficiency of memory, factors influencing the process of remembering, and the basic laws of memory are analyzed based on scientific sources. The content of the thinking process, its close connection with memory, and its role in cognitive processes are also revealed. The article focuses on understanding the role of memory and thinking processes in human development and cognitive activity.

Keywords: memory, thinking, cognitive processes, emotional memory, verbal-logical memory, phenomenal memory, remembering, retaining, forgetting, psychology.

Inson hayoti davomida ko‘rgan, eshitgan va boshdan kechirgan barcha tajribalar ongda muayyan darajada aks etib boradi. Ushbu jarayonlar psixologiyada xotira deb ataladi. Xotira insonning bilish faoliyatida markaziy o‘rinni egallaydi: eslab qolish, esda saqlash, esga tushirish va unutish jarayonlari uning tarkibiga kiradi. Tafakkur esa xotirada saqlangan ma’lumotlarni qayta ishlash, tahlil qilish va umumlashtirish orqali muammolarni hal etuvchi murakkab psixik faoliyatdir. Quyida xotira jarayonlari, xotira tiplari, uning qonuniyatlari hamda tafakkur bilan bog‘liqligi batafsil yoritiladi. Xotira va uning mohiyati Psixologik manbalarda xotira – bu insonning har qanday ma’lumotni eslab qolish, esda saqlash, esga tushirish va unutish bilan bog‘liq murakkab bilish jarayoni ekanligi ta’kidlanadi. Inson ko‘rgan yoki eshitgan narsalarning juda oz qismini uzoq muddat eslab qoladi. Tadqiqotlarga ko‘ra, odam bir paytda 7 ta belgidan ortiq ma’lumotni ongida ushlab tura olmaydi. Bu ongning tanlovchanligi va ma’lumotlarni saralab qabul qilish xususiyatini ko‘rsatadi. Xotira jarayonlarining sifatiga quyidagilar ta’sir qiladi: ma’lumotni qay darajada anglaganlik; shaxsning unga bo‘lgan qiziqishi; faoliyatning mazmuni; ruhiy holat (kayfiyat); irodaviy kuch; shaxsning intilishlari. Psixologlar fikricha, xotira inson faoliyati, tajribasi va motivlari bilan chambarchas bog‘liq. Shuning uchun ham “Nimani eslashini menga ayt, men senga kimligingni aytaman” degan mashhur gap bejiz emas. Xotiraning tiplari Odamlar bir-biridan xotira xususiyatlariga ko‘ra farq qiladi. Matnlarda ta’kidlanganidek, xotira quyidagi tiplarga bo‘linadi: 1. Ko‘rgazmali-obrazli xotira Bu tipdagi odamlar ko‘rgan narsalarini juda yaxshi eslab qoladilar. Tasvirlar, shakllar, ranglar, predmetlarning joylashuvi ularning ongida yorqin saqlanadi. 2. So‘z-mantiqiy xotira Bunga ega shaxslar so‘zlar, tushunchalar, matnlar, mantiqiy bog‘lanishlarni yaxshi eslab qoladi. Ular biror ma’noni tushunmay turib eslab qolmaydi. 3. Emotsional xotira Bu tip vakillari his-tuyg‘ular orqali eslab qoladi. Yurakdan o‘tgan, emotsional rang berilgan voqealar ularning xotirasida uzoq saqlanadi. 4. Fenomenal xotira Bu juda noyob tip bo‘lib, bunday odamlar katta hajmdagi ma’lumotni yillar davomida xatosiz eslab qoladi. Masalan, tarixdagi mashhur shaxslar – Yuliy Sezar, Napoleon, Motsart, Gauss kabi insonlar fenomenal xotira egalari sifatida tilga olinadi. Psixolog A.R. Luriya tomonidan o‘rganilgan Shereshevskiy esa fenomenal eslab qolish qobiliyati bilan butun dunyoga mashhur bo‘lgan. Yana bir misol: matematik A. Etkin 25 ta tasodifiy so‘zdan iborat ro‘yxatni eslab qolib, 27 yildan so‘ng ham xatosiz esga tushira olgan. --- Xotiraning samaradorligi Xotiraning samaradorligi asosan uch omilga bog‘liq: 1. Eslab qolishning tezligi 2. Esda saqlashning davomiyligi 3. Eslab tushirishning aniqligi Shu xususiyatlarga ko‘ra odamlar: materialni tezda eslab qoladiganlar; materialni uzoq vaqt esda saqlaydiganlar; istagan paytda osonlik bilan esga tushiradiganlarga bo‘linadi. --- Xotiraning qonuniyatlari Matn asosida xotiraning eng muhim qonunlari quyidagilar: 1. Ma’lumotning anglanganligi Inson faqat to‘liq anglagan narsasini yaxshi eslab qoladi. Masalan, alfavitni avval boshdan oxirigacha esga tushirish oson, ammo tartibni o‘zgartirsak qiyinlashadi. 2. Takrorlash qonuni Takrorlangan ma’lumot uzoq muddatli xotiraga o‘tadi. Tarixda ham ko‘plab shaxslar mashq va takror orqali mahoratni oshirgan. 3. Saralash va tartiblash Ma’lumotlar miyada tartib bilan joylashsa, esga tushirish oson bo‘ladi. 4. Emotsional bog‘liqlik Kuchli his-tuyg‘u uyg‘otgan ma’lumotlar uzoq vaqt saqlanadi. 5. Qiziqish va motivatsiya

Shaxsning o‘ziga yoqqan faoliyat materiallari ko‘proq yodda qoladi. Shuning uchun ham o‘quvchining qiziqishi xotiraga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. --- Tafakkur va xotira o‘zaro bog‘liqligi Xotira – tafakkur uchun material beradi. Tafakkur esa xotirada mavjud ma’lumotlarni qayta ishlaydi, umumlashtiradi va yangi bilim yaratadi. Shuning uchun xotira va tafakkur ajralmas jarayonlar hisoblanadi. Tafakkur quyidagi jarayonlarni o‘z ichiga oladi: tahlil sintez umumlashtirish

solishtirish abstraksiyalash muammoni hal qilish Xotira kuchli bo‘lgan shaxslarning tafakkuri ham odatda faol bo‘ladi. --

Xulosa. Xotira va tafakkur insonning psixik rivojlanishida juda muhim o‘rin tutadi. Xotira orqali tajriba, bilim va ko‘nikmalar ongda saqlanadi, tafakkur esa shu bilimlarni qayta ishlashga xizmat qiladi. Xotiraning samaradorligi shaxsning qiziqishi, anglash darajasi, emotsional holati va irodaviy sifatlariga bog‘liq. Fenomenal xotira egalari misolida xotiraning beqiyos imkoniyatlari namoyon bo‘ladi. Ushbu jarayonlarni chuqur o‘rganish inson faoliyatini to‘g‘ri tashkil etish va ta’lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Каримова В.М., Абдурахманов К.Х. “Umumiy psixologiya”

2. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2010.

3. Рубинштейн С.Л. “Основы общей психологии” – Санкт-Петербург: Питер, 2002.

4. Лурия А.Р. “Мозг і psixik jarayonlar” – Moskva: MGU nashriyoti, 1998.

5. Выготский Л.С. “Myshleniye i rech” (Tafakkur va nutq) – Moskva: Pedagogika, 1996.